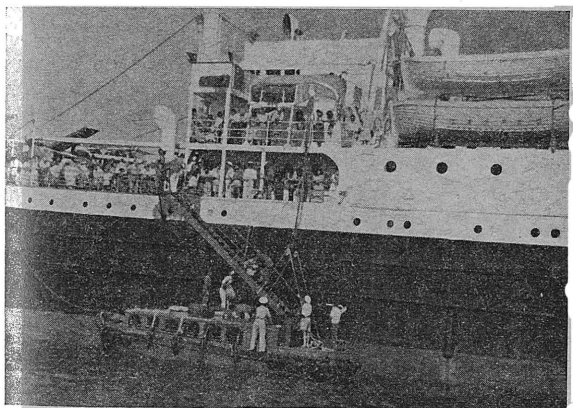

בחברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה

א

הכינוס הארצי השישי לידיעת הארץ "הגלילה" (חול המועד סוכות תש"י)

שונה היה הכינוס השישי לידיעת הארץ מקודמיו בצורתו, בהיקפו ובתוכניתו. בצורתו — שכן כינוס נודד היה, שעבר ממקום למקום. תחילתו באונייה בימה של תל-אביב והמשכו בעכו, נהריה, צפת ומקומות אחרים בגליל. בהיקפו — שכן רב היה מספר משתתפיו משל כל כינוס מהכינוסים הקודמים: ותכניתו אף היא היתה עשירה ומגוונת ביותר.

משתתפי הכינוס "הגלילה" מפליגים באניה "קוממיות" מנמל תל-אביב לעכו

ביום א', א' לחול-המועד סוכות תש"י, בבוקר הפליגו המשתתפים באניה "קוממיות" מנמל תל-אביב לאורך חופי הארץ, בדרך לעכו. במסע באונייה השתתפו קרוב ל-500 איש. דברי הסבר על החופים הושמעו על-ידי מר י. ברסלבסקי וד"ר ז. וילנאי. שר התחבורה, מר דוד רמז, שהשתתף במסע זה הרצה על הנושא: ישראל והים. הוא אמר בין השאר: "נעניתי לבקשת החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה לפתוח את הכינוס השישי לידיעת הארץ, בשיחה על היהודים והים, והנני למסור

מודעה מראש: לא איש-מדע הוא הדובר. כי אם אחד חובב מדע, אשר עניין לו ביהודים והים. ידוע כי שטחי הים והאוקיינוסים תופסים 71 אחוזים (פחות שתי אלפיות) משטח הכדור כולו, והם עשויים היו להיות מעצור בל ינוצח לחיבור עמים וארצות. אף-על-פי-כן נוכל לקרוא לשטחי הימים והאוקיינוסים: שדה תחבורתי.

הנחה מוסמכת היא כיום, כי הכבוד של הניצחונות הראשונים על הים מגיע לאנשי החופים של המזרח התיכון — הם החופים, אשר גם למולדת ישראל חלק בהן. עוד טרם ידע האדם באירופה כל כלי-שייט, מחוץ לדוגות, הבינו אנשי החופים הללו להתקין כלי-שייט להפלגה בימים רחוקים וסחרו לארצות אירופה, אפריקה ואסיה. יש עדות, שהם היו מגיעים לצפון-אירופה עד לעבר האיים הבריטיים, ובאסיה הגיעו עד מעבר למפרץ הפרסי.

ובמאמר מוסגר: השייט איננו הניצחון היחיד, שאנשי חופי המזרח של הים התיכון נחלוהו ראשונים: הם הקדימו את האדם האירופי עוד בשני כיבושים מכריעים: ראשית דעת הכתב וראשית ניצול המתכת. הים התיכון היה איפוא שמש גדול לתרבות האנושית, מרכז-בראשית לקדמת האדם. עוד לא נפתרה השאלה: איזו מארצות המזרח הקרוב, הסובבות את הים התיכון, ילדה את הספנות אם מצרים היא ואם איראן, שהיא הפרוזדור הימי לבבל, או כנען — אך אין חולקים על כך, כי כנען פיתחה את הספנות הגדולה הקדומה.

חלקנו בשלב הקדום, הכנעני, של הספנות הגדולה מעורב הגן בחלקי עמי כנען בכללם: הוא מרומז ב"זבולון לחוף ימים", ב"דן יגור אניות" וב"אשר על מפרציו". האחת הידועה לנו במפורש, היא הקמת הצי בעציון-גבר, ורק באשר "נשברו האניות" נשאר לנו זכר מפורש עליהן. ועוד זכר מפורש נשאר לנו מן המרד הימי של היהודים במלחמתם הגדולה על רומא, בשנת 66. הצבא הרומי, אשר עלה עם קסטיוס גאלוס ממצרים, ביקש למנוע כל ניסיון של התקוממות מצד הים והזדרז להחריב את יפו ולגשל את הספנים היהודים העזים. אבל עד מהרה נחל המצביא הזה תבוסה גיצחת במלחמתו עם חיל המורדים. ואז שבו והתקבצו ביפו יהודים רבים מערי הגליל ומערי הים והם מיהרו לבנות — אומר יוספוס פלביוס בספר מלחמותיו (ב', ט', ג') "המון ספינות של פירטים, אשר עשו מעשה שוד בדרכיהם בין סוריה, פניקיה ומצרים — וסגרו את דרך השייט בפני

האניות (הנושאות בר) ממצרים". התלקחה מלחמה עזה ביים, שבה, אמנם, היתה יד הרומאים על העליונה; אבל על חשיבות הניצחון מעידה העובדה, כי לחג הניצחון של רומא הובאו ספינות יהודיות לראווה, וכן ציווה טיטוס לטבוע מטבע "יהודה הימית".

לקט העובדות על חלקנו בקידום הימאות והספנות בתקופת ימי הביניים, בנדידתנו בקרב העמים כעם גולה—הולך ורב. אך גם כאן ספק הוא, אם נגיע לפרשה מבוררת; כי באין תחומי מולדת—תחומי יצירה מניין והנה שבנו למולדת, רובנו בדרך היים. שירי היים של ר' יהודה הלוי הם עדות אשר תעמוד לדורות באהבה העזה למולדת, המנצחת את היים. בכוח האהבה הזאת בנינו והגענו להכרח לעמוד על נפשנו ועתידנו במלחמה, אשר כללה מרד ימי גדול, הוא מרד ההעפלה. האניה הזאת "קוממיות" הנושאת אותנו, היא אניה אשר לקחה חלק במערכות ההעפלה. והגענו למלחמה מיוחדת: המלחמה על הנגב, וזכינו לניצחון אשר העמיד אותנו על חוף אילת—הפתח לימי הדרום.

ואנו מקיצים לחיינו החדשים כעם ימי.

בשעה 5 אחה"צ עגנה האניה מול חוף עכו. ראש עיריית עכו ונכבדים ערבים עלו על האונייה לקבל את פני הבאים. העיר עכו היתה מקושטת ומוארת ודגלי הלאום התנופפו מכל עבר.

בו בערב התקיימה באולם הקולנוע בעכו הפתיחה החגיגית של הכינוס בנוכחות ראש הממשלה, שר התחבורה, שר החינוך והתרבות, ראש המטה הכללי, נציגי העדות המוסלמית והנוצרית, ארכיאולוגים, אנשי מדע ואורחים רבים מכל קצות הארץ. פרופ' ל. א. מאיר, נשיא החברה, פתח את הכינוס ואמר: "במשך השנה שחלפה, בין הכינוס החמישי והכינוס הזה, צעדה ידיעת הארץ צעד ניכר קדימה. שלושת הגופים המוסמכים לעריכת חפירות אצלנו, מחלקת העתיקות, האוניברסיטה העברית וחברתנו אנו, גילו שרידי ערים ובניינים חשובים בכל חלקי מדינתנו על-ידי חפירות שנעשו הן במקומות מכוונים מראש, על-פי בדיקה משולבת של טופוגרפיה, מציאות במקום וידיעות ספרותיות, והן במקומות של תגליות מקריות, שנגלו אגב פעולות מלחמתיות או התיישבותיות. יפו, נתניה, מעלה החמישה, טבעון, סוסיתא, שעלבים, תל-קסילה, עין-גדי ושיח' בדר—בכל המקומות האלה נערכו חפירות, שהעלו תוצאות חשובות להכרת עברו של ארצנו.

אנחנו משקיעים מרץ, עבודה ואמצעים, כדי לחשוף שרידים חשובים מעברנו, אך כל העבודה הזאת תהיה לשווא, אם לא נוכל לשמור בקפדנות על כל אבן ואבן שגילינו. ראינו תכופות, שבניינים ומקומות שלמים אשר עמדו בפני איתני הטבע במשך אלפי שנים, נחשפו בעמל רב, ונעלמו תוך תקופה קצרה. מוטב שהיו נשארים גנוזים בעמקי האדמה לדור שידע להעריכם, משנגלה אותם ונראה בהימחותם מעל פני האדמה. מחלקת העתיקות הקימה רשת של חובבים נאמנים בכל קצווי הארץ, כדי לעניין את הקהל ולהעזר בו בעבודתה הקשה של שמירת העתיקות, אך אין זה מספיק. רק אם ניתן כולנו יד לאותה עבודה, אם כל תושב יהיה גם הוא שותף למפעל השמירה, נוכל להיות בטוחים, כי עשינו את המוטל עלינו. כאן הזכיר הפרופ' מאיר את הפרסומים שנתפרסמו במשך השנה, ובעיקר את המגילות הגנוזות, אשר מצאו הד כה נמרץ בחוף-לארץ.

בטוף דבריו פנה נשיא החברה אל הממשלה בבקשה, שתשים לב במיוחד לבעיית הניתוק מבית הנכות המרכזי ע"ש רוקפלר. בית הנכות הזה ניתן לפי תעודה לכל תושבי הארץ ולא ייתכן כי שנים תעבורנה ולא תהיה לנו גישה אליו. אולי תמצא הממשלה את הדרך הנכונה, כדי לאפשר לארכיאולוגים וחובבי ידיעת הארץ את השימוש בחומר העשיר המרוכז בו.

לאחר דברי הפרופ' מאיר נשא ראש הממשלה מר דוד בן-גוריון

את דבריו:

אולי דווקא בכינוס זה עלי לפתוח ולהדגיש, שפני מדינת ישראל הצעירה מועדות לבאות, לעתיד, לא רק בחינת עובדה אלא בחינת מגמה. אנו נושאים את נפשנו למחר ההיסטורי, לא רק מפני הטעם הפשוט והמוכן מאליו שיום אתמול חלף ללא שוב, ואין אדם יכול לחיות בימים שעברו, אלא מפני שאנו שוללים לחלוטין את המציאות הקיימת בארץ, נעם ובעולם. אנו אנשי ריב ומלחמה עם גורלנו ההיסטורי שהיה נחלתנו עד עכשיו, אנו מסרבים להיכנע לו, ולא עוד אלא שברצוננו להשתלט עליו ולעצבהו ברוח החזון הפועם בלבנו.

אין אנו משלימים עם גורל עמנו גם עכשיו, לאחר שזכינו לקוממיות ישראל בארצו. אין אנו משלימים עם הפיזור, התלות והנכר של רוב בני עמנו ואנו חותרים לקראת קיבוץ נדחי ישראל במולדת הבנויה. הסכנה העצמית לעמנו בגולה היא לא רק ברדיפות ובהפלות בלבד, אלא גם

במיתת נשיקה ובהתרת החישוקים שהחזיקו וקיימו אחדות ישראל בנכח מאות בשנים.

אין אנו משלימים עם גורל ארצנו, גם זו אשר ברשותנו. כובשים זרים השמו במשך אלפי שנה את אדמתנו, רבה העזובה, וחלקי ארץ רחבי ידים שאו מאין יושב. מלחמת העצמאות הגדילה את השממה. ועלינו לדעת: מה שנתכן בשלטון זר, תורכי או בריטי, לא ייתכן בשלטון ישראל. לא נחזיק בערבות הנגב ובחולות החוף ובהרים חשופים לאורך ימים. קיום עצמאותנו מצווה עלינו לבנות חורבות, לקומם שממות. ליישב שטחים עזובים ולאכלסם בעגלא ובזמן קריב.

אף אין אנו רשאים להשלים עם משטר התחרות, האלימות ופחד המלחמה השורר בעולם. לא נשכון לבטח כל עוד ישא גוי אל גוי חרב ואיש ישתלט על רעהו. אם כי לא נדם אף פעם לגמרי קול האמת והצדק, והשפעתם בתולדות העמים לא חדלה, ניצח עד עכשיו בהיסטוריה עקרון הרשע—כל דאליים גבר. ולא נודע שלוו לא אנו ולא אומות העולם, כל עוד יחסי עמים יהיו בנויים על תחרות ואלימות ולא על זיקה ועזרה הדדית. מכשירי ההרס האיומים, שכיבושי המדע בימינו נתנו בידי אדם עלולים לפוצץ את כל התרבות האנושית, אם לא את כדור הארץ עצמו. אם לא תימצא בעוד זמן דרך בטוחה לשלום ואחדות בקרב העמים ולחירות ושיוויון לכל אדם.

אין אנו מתנשאים אף רגע לחשוב שאנו לבדנו, רק ברצוננו אנו נעצב דמות עתיד חדש, אשר ישנה את פני הארץ, העם והעולם. אין אנו אלא אחד הגורמים המְצַפְרִים במערכת הכוחות האדירים הפועלים בעולם. לא רק בהכרעות בינלאומיות, אלא גם בקביעת גורל עצמנו אנו תלויים בנסיבות ותנאים שאין לנו שליטה עליהם.

אפילו בכיתנו פנימה, במדינת ישראל עצמה, אין אנו פטורים לגמרי מזיקה לגורמים בינלאומיים.

ואף-על-פי-כן אין אנו רוצים ואין אנו רשאים לנער מעלינו את האחריות הכבדה לבאות. אנו מעטים וחלשים מבחינת המספר והמשקל החומרי, אבל אין הכמות לבדה הכוח המכריע תמיד בחיי אדם ובתולדות עמים. סלילת אורח-חיים חדש במעגלי ההיסטוריה אינה זכותם המיוחדת של עמים רבי-מספר. לא תמיד היו עמים מרובי אוכלוסין מורי דרך לאנושיות. גם בימים אלה עומדים בראש האומות לאו דווקא העמים המרובים ביותר

באוכלוסין; לא סין והודו, אלא אמריקה ורוסיה נוהגות בעולם. בהיסטוריה של התרבות האנושית מילאו שני עמים קטנים—יהודה ויוון, תפקיד גדול וחשוב משל כל העמים הגדולים שכימיהם ואחריהם, ועקבות השפעתם לא נמחו עד היום הזה.

סגולות הרוח, סגולות נפשיות, מוסריות ושכליות, קובעות בהיסטוריה לא פחות מסגולות החומר, המשקל והמספר. סגולות הרוח מכריעות בשינוי פני ההסטוריה ובפילוס נתיבות חדשות בהליכות אנוש. ואם נגרע חלקנו לגבי עמים אחרים מבחינת הכמות, לא נפלינו לרעה מאחרים מבחינת האיכות. אומה קטנה נאבקה על קיומה בראשית צעדי עצמאותה — שומה עליה להכיר את המציאות המוגבלת והכובלת, ולשקול בכל רגע ורגע את האפשר והנמנע, אבל אין היא רשאת להיכנע למציאות ולהשלים עמה; ואם עוז רוחה וכושרה היוצר והלוחם לא בגדו בה — לא תירתע גם מגדולות ונצורות, אף אם הן נראות כרחוקות, קשות ומסוכנות.

לא היינו מגיעים עד הלום אילמלא לא עמדו לנו התכונות המרדניות והנועזות של אומה שאינה יודעה לא כניעה ולא רתיעה.

מאבקנו ההיסטורי עודו בראשיתו, אנו עומדים לפי שעה בשלב הראשון של ביצוע חזוננו, ואנו דרוכים לקראת הבאות — לשנות פני הארץ, העם, העולם.

לא בגזירת גורל עיוור. אנו נסחפים בזרם הזמן מבלי דעת לאן. יש לנו מחוזה-הפך היסטורי, ואנו חותרים לקראתו כשמצפן החזון מכוון דרכנו, וה"לאן" משולב ב"מאין". אין יש בטבע נהפך לאין, ואין נכס היסטורי הולך לאיבוד. עברנו הוא לא רק מאחורינו — אלא בנו, בתוכנו: אנו צועדים לקראת הבאות לא כלוחות חלקים או כאבק-אדם ללא צורה וללא דמות. לעתיד הנכסף אנו מתקרבים לא בידים ריקות ובאפס מנחה. מורשה גדולה ועתיקה בת אלפי שנים מובלת אתנו שי לבאות.

בכל אחת מהתחנות המרובות של נדודינו בגויים נחלנו משהו, שרישומו יוכר בנו לאורך ימים. בכל מגע שלנו עם תרבות העמים, אשר בתוכם התגוררנו מעט או הרבה, הוספנו נופך לאוצרנו הרוחני.

אולם לא בנדודים אלו עוצבה דמותנו. בזו ארץ-המכורה נולדה, גדלה ונתגבשה האומה העברית, וכאן העמידה את נכס-הנצחים שלה, אשר פרנס את רוחה מאז ועד היום — את ספר הספרים. מפעלה וחינוכה של האומה העברית יפנו בעתיד על שני אלה: הארץ והספר.

לא נינזר אף מענף אחד של התרבות האנושית בימינו, להיפך שום גילוי ושום כיבוש של רוח האדם לא יהיו זרים לנו. השתתפנו ביצירת התרבות החדשה, ולא נוותר על חלקנו המלא בכל אוצרות הרוח, החוכמה והאמנות מכל הדורות ומכל הארצות, ולא נחסוך כל מאמץ נפשי, שכלי וגופני למען ננחל את כיבושי המדע הטבעני הביאולוגי והחברותי במילואם ונשבץ בעבודתנו החקלאית, החרושתית והימית כל שכלולי הטכנולוגיה, ונאדיר את כושר יכולתנו היוצרת בכל ענפי האמנות ומלאכת-מחשבת. אולם סדן פעולתנו ההיסטורית ומצפנה הם השנים: הארץ והספר על סדן הארץ נבנה משק וכלכלה לכל קיבוצי הגלויות. מתוך טפוח עפר אדמתה, מקורות מימיה, שלל ימיה, מכרות הרריה ואבניה, אוצרותיה הטבעיים, הכמוסים והגלויים, — נבנה חקלאות וחרושת ותחבורה ימית ואווירית, אשר יפרנסו את כל שבי הגולה, ובמאור המוסרי והסוציאלי הגנוז בניב הנצחי של הספר, וביעודי השלום, הצדק והחסד של הנביאים בבשורת צלם-האלהים שבאדם ובצוו "ואהבת לרעך כמוך" — נחנך דורות ונעצב דמות חברתנו ומשטרנו.

אולם עלינו להודות: לצורך המעשה הגדול הזה שעלינו לעשות — אין אנו יודעים דיינו לא את הארץ ולא את הספר. מעטות הארצות ומעטים הספרים אשר זכו לטיפול כה מרובה וממושך ורב צדדים מצד חוקרים ומפרשים ותיירים, כאשר זכו להן ארץ הצני וספר הספרים. והחיבורים שנכתבו על הארץ ועל התנ"ך בימים קדומים בימי הביניים ובימים החדשים כמעט לא ייספרו מרוב. כותבי יונית ולטינית וערבית בימים קדומים וכותבי אנגלית, גרמנית, צרפתית, רוסית, הולנדית ועוד בדורות האחרונים הנחילו לנו רבבות ספרים ומאמרים על טבע הארץ, מראה, אקלימה, יישובה, גבולותיה ומלחמותיה. היסטוריונים תיאולוגים, חוקרי-טבע, תיירים, מצביאים, מיישבים, אנשי-מסחר, קונסולים וחופרי עתיקות מבני כל האומות התרבותיות ניסו כוחם בתיאור הארץ — ועם כל האור הרב ששפכו על פינות שונות — עוד רבה התעלומה והסתומה גם החוקרים היהודים המעטים, שנצטרפו למחקר הארץ בתקופה מאוחרת. לא מילאו עדיין את החלל הרב. אנו רחוקים מרחק רב מהכרת טבע הארץ ותולדותיה. והסיבה ברורה ופשוטה: רק עם שיושב בארצו ושליט בה — יכול להכיר ולדעת אותה על בוריה. סירים וחוקרים זרים שהתגוררו זמנית בארץ תרמו לא מעט לידיעה מקוטעת וחלקית של הארץ, אולם

רק יישוב מעורה באדמתו ונאחז בכל אחת מפנינותיה, שורר במרחביה, הריה, עמקיה וימיה, עובדה ושומרה—מסוגל להגיע עד חקר יסודה, טבעה קורותיה וספונותיה.

ויותר מאשר נכתב על הארץ נכתב על הספר. למעלה מאלפיים ומאתיים שנה מופיעים בלי חסך תרגומים, פירושים, מדרשים, מחקרים, ביאורים לתנ"ך, גם מכני ברית וגם משאינם בני ברית, וייתכן לאמור בלי חשש של גוזמא, שאין שום ספר אחר בעולם שזכה לטיפול כזה מצד מתרגמים ומפרשים וחוקרים.—בפרשנות התנ"כית לא קטן חלקם של למדני ישראל. ואף-על-פי-כן עדיין אנו רחוקים מידיעת התנ"ך,—מובנו, תורתו, תולדותיו והשתלשלותו. ואין הסיבה לכך בקשיים הטבועים במהותו של הספר — אלא כמו הארץ, אין הספר נפתח אלא לאלה המעורים באדמת-טעו ובלשוננו החיה; וכמעט כל המפרשים והמבארים מכני ברית ומשאינם בני ברית לא נתמלאו בהם שני התנאים האלה: לא היו נטועים בארץ, אשר על ברכיה נולד הספר, והלשון של הספר לא היתה חיה בפיהם כשפת אם ועם טבעי. והספר הוא הלשון.

ורק העם שייאחז מחדש בארצו — בכל חלקיה — בהרי ירושלים ושומרון, בכרמל ובגליל, בערבות הנגב ובשפלה, בחוף ים התיכון ובבקעת הירדן, יילקט ויתערה בנוף המבהיק מכל עמוד של ספר הספרים,—ולשון הספר תהיה לשוננו-החיה, הטבעית, שבה יהגה ויחלום, ביודעים ובלא יודעים,—רק עם זה יפתח לו הספר את סגור-לבו ונפשו הפנימית—ונשמת הספר ונשמת העם יהיו לאחת.

אף אחד ממפרשי התנ"ך, יהודים או גויים, בימי הביניים או בימינו, לא יכול היה לפרש את פרקי יהושוע כאשר עשו זאת עלילות צבא ההגנה לישראל בשנה שעברה. ובישובינו החקלאיים על גדות הירדן בעמק ובנגב גובטים גרעינים ראשונים שישמשו הסבר חי לכמה מפרשיות הושע, מיכה וישעיהו.

המחקר היהודי של הארץ והספר עודו בראשיתו. מחקר זה לא ייעשה ללי עזרת המדע לכל ענפיו: מדעי הטבע והרוח (אם יש לקרוא לחקרי הרוח בשם מדע): — היסטוריה, בלשנות, תורת הצמחים, המחצבים, המים, האדמה, הים, האוויר — וכיוצא באלה.

במחקרים אלה תופס מקום מיוחד מחשוף העתיקות החבויות בתוך האדמה. אנו אסירי תודה לארכיאולוגים מאומות העולם שפתחו ראשונה

במחקר זה של עתיקות ארצנו: האנגלים, הצרפתים, האמריקנים, הגרמנים שגילו כמה מקדמוניות ירושלים, גזר, שומרון, מגידו, לכיש ועוד, והעשירו את אוצר לשוננו בכתבות מישע מלך מואב, גזר, השילוח, לכיש ועוד, אם כי ידענו שמאחורי חקירות אלו לא עמדו רק כוונות מדעיות צרות, הארכיאולוגיה היהודית הוא הענף הצעיר בשדה המחקר של עתיקות הארץ; וכל עוד ארצנו היתה נתונה לשלטון זר — היו תחומי פעולתו מוגבלים ומצומצמים. עצמאות ישראל וכיבושי צבא ההגנה לישראל פתחו אופקים חדשים גם למחקר זה — חלק גדול מארצנו הוא עכשיו ברשות האומה העברית, והתילים המרובים במדינת ישראל מחכים למעדר החוקר העברי שיגלה ספונות העבר וישפוך אור על פרקי היסטוריה שננטנו בעפר המולדת. בלי חשיפת הספונות האלו יישארו הרבה פרקים בספר הספרים שלנו סתומים וכמוסים, ותולדות ארצנו תהיינה לקויות.

המדע הארכיאולוגי — ככל שאר ענפי המדע — יעשה שליחותו המלאה אם לא יישאר נחלת יחידי סגולה, רכושם של בעלי-מקצוע ומומחים בלבד, אלא ייהפך לנחלת הכלל — לנחלת כל יישוב חדש בארץ, בנגב או בשפלה בגליל או בשומרון.

כל עובד אדמה וכל עושה במלאכה יכול וצריך לתרום לפיתוח ענפי המדע הקרובים למלאכתו — והוא יעשה זאת, אם כולנו, אנשי המדע ואנשי המדינה, ידאגו להנחיל את כיבושי המדע לרבים. כל מתיישב חדש יוכל להעשיר את הארכיאולוגיה היהודית — אם המומחים והממשלה יאשרו יד אחת להרחיב ידיעת עתיקות הארץ בקרב העם, והנוער יחונך להכרה ולהוקרה של שכיות העבר הפזורות פה ושם, על פני שטח האדמה או מתחתה מדינת ישראל היא הצעירה במדינות עולם, והיא מוקמת על-ידי אחת האומות העתיקות ביותר שנשארו אחרי ארבעת אלפים שנה בחיים פניה מועדות לעתיד — והיא עמוסה מורשת עבר גדולה ויקרה, ועליה לדעת ברורות לאן ומאין. רק מתוך ידיעה זו תוכשר לבצע את ייעודה האנושי ולקיים את ייחודה היהודי; כושר פעולתה בשטחי הכלכלה והביטחון תלוי ביכולתה המדעית והטכנולוגית, אולם מגמת דרכה ועצמאותה תלויה בנאמנותה לערכי-הנצח המוסריים, הצרורים בספר-הספרים, שנוצרו בארץ עברנו ועתידינו.

רק עם כיבוש עצמאותנו הממלכתית הוכשרו התנאים לפעולות מחקר מקיפות, שיחשפו את מלוא האור הזורח בספר-הספרים ויגלו את

הברכה הגנוזה באדמת המולדת. ובמדינת ישראל תפרח חכמת ישראל — חוכמת הטבע וההיסטוריה כאחת. בחוכמת-ישראל הכוללת תתפוס את מקומה הראוי הארכיאולוגיה היהודית, שכל כיבושיה מעקשוים את עברנו ומממשים את רציפותינו ההיסטורית בארץ. השיפת מקורות העבר — מקדמת אותנו לקראת העתיד הנכסף, וברכת ממשלת ישראל שלוחה לכינוס חוקרי-העתיקות העברים.

רב־אלוף יגאל ידין מרצה בכינוס "הגלילה" בעכו

ד"ר ב. מייזלר הרצה על הגליל בימי קדם. הוא סקר את הבעיות הכרוכות בתהליך ההתיישבות בגליל החל מתקופת הברונזה הקדומה ועד התקופה הרומאית. בתקופת הברונזה היה יישוב צפוף ומפותח בעמקים, ובעיקר בעמק עכו, ואילו ההר, הנקרא בשופטים ד' חרשת הגוים, יישובו היה דליל. סימני יישובים אנו מוצאים רק בצדי הדרכים הראשיות, כגון "מסילת החורן", שנמשכה מעמק עכו לאורך ואדי עבלין ובקעת בית נטופה לואדי פג'אס ולמעברות הירדן. המתישבים הישראליים השתמשו בהישגי הטכניקה של תקופת הברזל הקדומה (התקנת בורות סודים; חרושת ברזל) ויסדו מספר ניכר של יישובים חקלאיים בחרושת הגוים; לתהליך התיישבותי זה סייע הרבה הרעבון לקרקע של עודפי האוכלוסיה הישראלית בארץ. החל מימי החשמונאים התחיל שגשוגם וגאותם של אזורי ההרים והגבעות בגליל עקב זרם בלתי-פוסק של מהגרים מארץ יהודה אל האחוות הממלכתיות בצפון הארץ, אשר הפריחו את האדמה ופיתחו את החקלאות.

וגם את המסחר עם ערי החוף. התפתחות זו הגיעה לשיאה אחרי חורבן בית שני ומרד בר-כוכבא, שעה שהמוני יהודים, שנחלשו ממקומם בדרום, קבעו את מושבם בערי הגליל ובכפריו.

אחרון לנואמים במושב זה היה רב-אלוף יגאל ידין, שהרצה על הגיאוגרפיה הצבאית של הגליל. הוא הגדיר את הגיאוגרפיה הצבאית כענף של מדע אומנות האסטרטגיה מזה ושל מדע הגיאוגרפיה מזה, שתפקידו לחקור את השפעת השטח על תהליכי המלחמה ותוצאותיה ואת השפעת המלחמה על הנעשה בשטח. המרצה הביא הוכחות מהחומר ההיסטורי שבידינו, כי צבאות העולם, מימי קדם ועד היום, פעלו לפי אותם העקרונות וניצלו את תכונות השטח לשם השגת מטרתם. מכאן עבר לגיאוגרפיה של הגליל ותיאר את קוי מבנהו הפיסי, מעבריו הטבעיים והשימוש בהם למגמות מעבר וכיבוש, ערכם של גשרים, מצודות וישובי-ספר קבועים ומכוצרים כערובה להבטחת הגבולות. המרצה קבע, כי שלוש פעמים בהיסטוריה של עם ישראל הכריע הכוח והביא עמו את תקומת עם ישראל (בארצו: 1) כיבושי יהושע ושבטי ישראל, (2) מרד החשמונאים, (3) מלחמת השחרור עתה. ובכל אחת משלוש המלחמות היה הגליל שדה הקרב המכריע לגורלו הוא ולגורל הארץ כולה. גם בימי מלחמת האיסלאם לכיבוש הארץ מידי הביזאנטינים ובמלחמות הערבים נגד הצלבנים נעונו הקרבות המכריעים בגליל. בהמשך הרצאתו סקר המרצה את הקרבות הטיפוסיים שנתחוללו בצפון-הארץ מראשית ההיסטוריה, שיש בהם משום הדגמה לגורמים הגיאוגראפיים-הצבאיים: הקרב בין יהושע ליבין מלך חצור, מלחמת דבורה וברק בסיסרא ומערכות אחרות בין ישראל, ארם ואשור ומערכות אחרות שישראל לא היה מעורב בהן — והעלה הקבלות והשוואות בין מלחמות אלו אל הקרבות האחרונים. בייחוד עמד על המערכות בגליל המערבי וערך העיר עכו כעמדת-מפתח החולשת על דרך החוף והקביל את כיבושה של עכו בידי השולטן הממלוכי, אלאשרף בן קליאן בשנת 1291, לאחר מצור של שנתיים, כיבוש שסיים למעשה את תקופת מסעי הצלב — אל כיבושה של העיר בידי צבא ההגנה לישראל בשנת 1948, שהיה אף הוא שלב מכריע במערכת השחרור. המרצה סיכם את דבריו ואמר, ששילוב הגיאוגרפיה הצבאית והגיאוגרפיה ההיסטורית יביא תועלת מרובה לשני המדעים-האלה. שיטות המחקר המשולב גיאוגראפיה-היסטורית-צבאית, שהחל בהן הדור החדש של החוקרים בארץ

בעשור-השנים האחרון כבר העלה תוצאות חשובות למדי בשטח זה, ויש בכך משום עידוד לעתיד. (ההרצאה בשלמותה נתפרסמה במערכות חוב' ס', ע"ע 14-23).

המושב השני של הכינוס התקיים ביום ב' לחול-המועד, גם הוא בעכו. מר מ. אבי-יונה הרצה על הגליל במלחמת יהודה ברומא. הוא סקר את תולדות הגליל בעת המלחמות השונות בין יהודה ורומא, למן הקרבות בעת המלכתו של הורדוס ועד למרד גאלוס. מצב המקורות אינו מספיק בידינו כדי תיאור מפורט אלא של המערכה בשנת 67 לספ"ג. מערכה זו היתה קרב בין צבא סדיר ובין שלטון מהפכני הסומך על המוני העם. המרצה הסביר את השפעת הגורמים של זמן ומקום בייחס לתוכניות שני היריבים. הגליל שימש עמדה קדמית ליהודה וירושלים, ותפקידו היה תפקיד ההשהייה; יוסף בן מתתיהו לא מילא תפקיד זה אלא במידה מצומצמת. ההתקפה הרומאית באה בקווי המותנה בתנאים הגיאוגראפיים הפוליטיים (עכו—ציפורי—בקעת בית נטופה—יוטבת); במקום להתמיד במלחמה הזעירה, נכשל יוסף במערכה בשדה והסתגר מתוך יאוש במבצר יוטבת. בסוף דבריו תיאר המרצה את שרשרת ביצורי יוסף בגליל והציע הצעת זיהוי למבצר הבלתי-ידוע, פרת (=ח'רבת א-טיבה בדרך שפרעם-ציפורי).

פרופ' א. ל. סוקניק הרצה על בתי הכנסת הקדומים בגליל. ד"ר ד. עמירן הרצה על המבנה הגיאוגראפי של הגליל. הגליל, המחוז הצפוני של ישראל, מתחלק לשני חלקים—הגליל העליון והתחתון. חלוקה זאת מותנית במבנה הגיאולוגי—הטקטוני וסימניה ניכרים בכל השטחים הגיאוגרפיים. רק החלק הדרומי של הגליל העליון נמצא בתחום מדינת ישראל, וחלקו הצפוני בתחום הלבנון. הגליל העליון הוא שטח הררי מובהק, ובו גם ההר הגבוה ביותר בישראל, ואילו הגליל התחתון מתחלק גושים גושים להרים ואגנים גדולים, והגדול שבאגנים בקעת בית נטופה. (דרכים וישובים מראים התאמה רבה לקווי היסוד של מבנה הגליל). בשעה 10.30 יצאו המשתתפים לסיור בעכו העתיקה ובמצודה בהדרכתו של מר י. ברסלבסקי.

המושב השלישי של הכינוס נפתח באותו יום בהרצאתו של ד"ר ח. נ. הירשברג על עכו המוסלמית. בתקופת השלטון המוסלמי היו עכו וצפת משמשות לסירוגין בירה לגליל וחלקיו הדרומיים של הלבנון, ולפי

זה נקרא באותם הימים כל החבל בשם ממלכת עכו או ממלכת צפת הקדומה מהן היא עכו, שעלתה לגדולה עוד לפני מסעי הצלב, משעה שביצר אותה השליט המצרי אחמד אבן אלון (המאה ה'ט' לספחה"נ). היא פרוחה בייחוד בימי הצלבנים והיתה במשך תקופה מסויימת בירת הארץ ומרכז מסחרי חשוב. לאחר גירוש הצלבנים החריבו אותה השולטנים הממלוכים מחשש פשיטות של הנוצרים.

ירידתה של עכו מציינת את ראשית עלייתה של צפת. עם חורבן המתוכנן של ערי החוף בצפון-הארץ שימשה עיר זו תריס בפני כל נסיך של פלישה נוצרית לסוריה ודמשק בירתה. באותם הימים היא נעשת מרכז צבאי, אדמיניסטרטיבי ותרבותי חשוב של הממלוכים. לאחר הכיבוש התורכי עולה שמשה של צפת בימי ט'אהר אל עומרי (מחצית המאה ה'י"ח), ואולם עד מהרה היא נסוגה בפני עכו בימי אחמד פחה אל ג'זאר (הרבע האחרון של המאה ה'י"ח וראשית המאה ה'י"ט). שקיעתה של עכו התחילה ברבע האחרון של המאה ה'י"ט.

פרופ' ל. א. מאיר, שעמד להרצות על "האמנות המוסלמית בעכו ובצפת" נאלץ לשנות את נושא הרצאתו בגלל קלקול בפנס הקסם והשמיע במקומה דברי מבוא כללי לבנייה התורכית בעכו, כהקדמה לסיור הבנייני בעיר. המרצה הסביר את האופי המיוחד של האמנות העותמאנית במחוזות רחוקים מעיר הבירה, שאמניה, אף על פי שהשתמשו תמיד בחומרים המקומיים ובנו בצורה ההולמת את החמרים האלה, ידעו להתאים את התנאים המקומיים לסגנונו הכללי של אותו הדור ולתת צורה אחידה פחות או יותר ליצירות האמנותיות בכל רחבי האימפריה העותמאנית. המרצה עמד על טיב האדריכלות המאוחרת (המאה ה'י"ח וראשית המאה ה'י"ט) בעכו עצמה, ועל חלקם של שני המושלים הגדולים בצפון ארץ-ישראל באותה התקופה: ט'אהר אל-עומרי ואחמד פחה ג'זאר, בהתפתחות הבנייה וסגנון הקישוט הארכיטקטוני של הבית הציבורי.

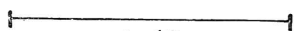
לאחר ההרצאה יצאו המשתתפים לסיור במסגד אל-ג'זאר. במקום ניתנו הסברות על-ידי מר י. ברסלבסקי, ד"ר ח.ז. הירשברג, פרופ' ל.א. מאיר. בשעה 6 בערב נערכה בגינת המסעדה הקאופראטיבית מסיבה חגיגית מטעם עיריית עכו למשתתפים בכינוס. ראש העיריה ציין בדבריו את הישגיה של עכו בקליטת עולים. אחמד עבדו בירך בשם תושבי עכו המוסלמים, ופיליפ חסון—בשם העדה הערבית הנוצרית. פרופ' ל. א. מאיר

ציור 1

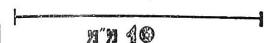
ציור 2. פסילים מגנזי התרבות הירמוכית, שנמצאו בשער הגולן [למאמרו של מ. שטקליס]

40 מ"מ

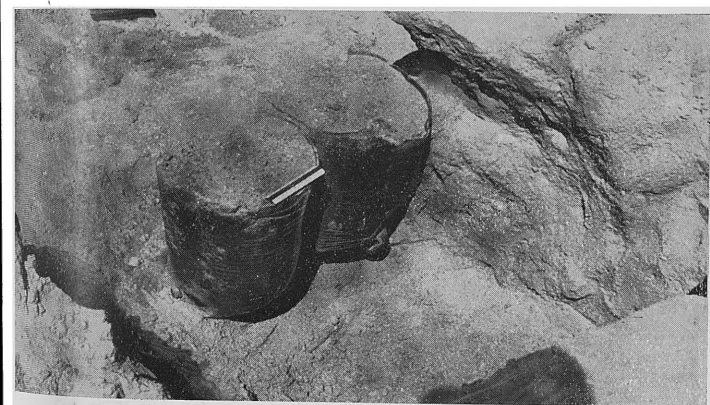
ציור 1

משקולת עברית בצורת צב [למאמרו של א. רייפנברג]

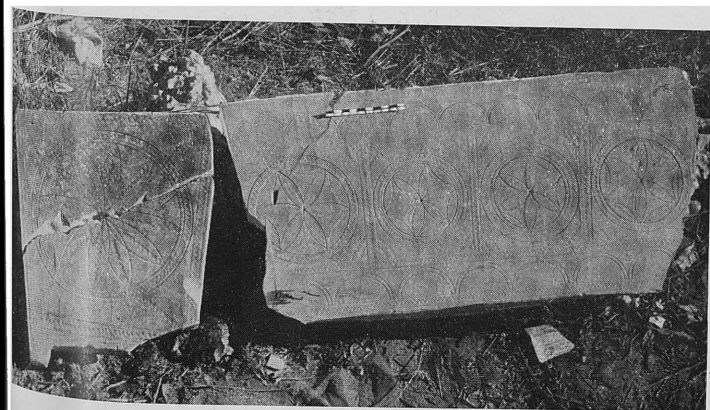

40 מ"מ

ציור 2.

ציור 3. גלוסקמאות בצורת כדים

ציור 4. 2 דפנות מקושטות של גלוסקמא שנמצאו במערת הקברים [למאמרו של י. קפלן]

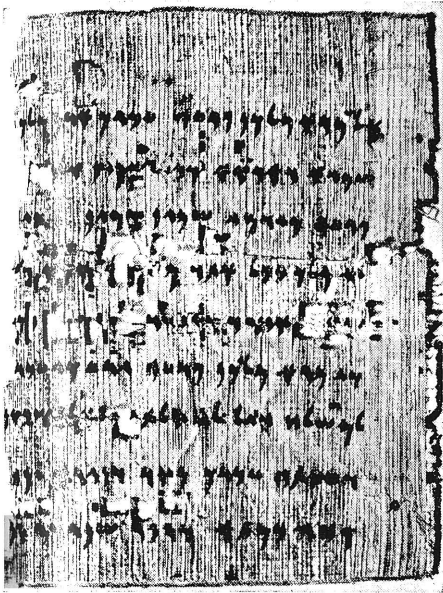
צ'ור 1. שבר של אבן משקוף משרידי בית הכנסת בעלמא

צ'ור 2. הכתובת על אבן המשקוף [למאמרו של י. בן-צבי]

ציור 1:

פפירוס מסקארה:
 מכתב ארמי לפרעה מימי
 ירמיהו [למאמרו של
 מלמט, ידיעות ט"ו, 1921]

ציור 2. בתערוכת תל-קסילה (מוזיאון תל-אביב)

השיב למברכים בלשונם. כן השמיעו דברי ברכה נציג הסוכנות היהודית מר מ. סירוטה, מזכיר מועצת פועלי עכו מר י. נעמן, ורבה של עכו הרב שליכטר-ישר, שהדגים את הצמיחה המהירה של הישוב בעכו ("התחלנו בשלושה מתפללים ובחגים אלה כבר הגיע מספר המתפללים לאלף"). מר י. בן-צבי הביע את תקוותו כי "בעכו החדשה יהיה לנו לא רק מניין אלא גם בניין". הנואם הזכיר את קשרינו ההיסטוריים לעכו ואת הנסיונות ליישוב העיר בעבר, "נסיונות שהיה בהם מן הגבורה הפאסיבית. אלמלא גחלים לוחשות אלה, לא היינו זוכים לאור הגדול של הזמן הזה. אני תקוה, כי עכו תשוב להיות עיר ונמל בישראל". שר התחבורה מר ד. רמז, שנוכח במסיבה, אמר: "אם ישאלונו, מהי הערובה שמדינת ישראל תקיים את הצהרותיה על שלום, שיוויון ואחווה—נוכל להביא שלש ראיות חותכות כי כנים אנחנו: ראשית, עקרונות נעלים אלה חרותים באותיות-אור בתולדותינו כבר לפני אלפי שנים, כשהעולם כולו היה שרוי בחשיכה, והם גם טבועים בדמנו. שנית, עוד דורות רבים, כנראה, ישב חלק מעמנו בגולה, והמציאות גופה כופה עלינו את צוו השלום והאחווה. שלישית: יש במדינתנו עדות, אמונות ודעות שונות, אך אמונה אחת משותפת למדינה כולה—בניין הארץ, וכל בניין ויצירה מחייבים שלום וצדק. אנו עומדים במבחן, וגם הערבים עומדים במבחן. אני מקוה כי שני העמים שנודמנו כאן יעמדו במבחן זה, וכל העולם יראה את הדבר וישתאה".

ד"ר ב. מייזלר הביע את תודת החברה על הכנסת האורחים הנאה מטעם שלטונות הצבא, העירייה ותושבי העיר, כיהודים וכערבים.

המושב הרביעי של הכינוס נערך בו בערב. מר י. ברסלבסקי הרצה על רציפות היישוב היהודי בגליל במשך הדורות. המסורת שבידי יהודי פקיעין, האומרת שהם לא יצאו בגולה מעולם ואף קיומם של ישובים כפריים יהודים במאה הי"ט (כפר יסיף, שפרעם, חצביה), וכן עדותם של נוסעים מימי הביניים, ושיטות-יחשובות של חכמי א"י במאות ה"ט"ז והי"ז וגם קטעים מרובים שבגניזה הקאהירית ושאר מקורות, מוכיחים שהיישוב החקלאי היהודי בגליל נמשך בלא הפסק מימי חתימת התלמוד ועד לדורות האחרונים. קשה להכריע, אם הישובים הנזכרים הם שרידי יישוב חקלאי קדום, או שהם קמו בדורות האחרונים. מכל מקום עובדה היא שבמאה ה"ט"ז עוד היו בקרב יהודי ארץ-ישראל מעמדות חקלאיים שונים, כגון מחכירי-קרקע, פלאחים עומדים ברשות עצמם וארוסים, שעסקו בכל ענפי

החקלאות. אף דבר זה, שהכפרים הנ"ל מתחתנים בינם לבין עצמם, מעיד שבעורקיהם וגם בעורקי יהודי פקיעין נוזל דמו של ישוב יהודי קדום. מר י. ויץ הרצה על חידוש התנחלותנו בארץ הגליל.

ביום ג' לחול-המועד יצאו המשתתפים בשיירה של 9 אבטומובילים ומכוניות קטנות לסיור ברחבי הגליל, בהדרכתו הכללית של ד"ר ז. וילנא, בפקיעין הרצה מר בן-צבי על תולדות הכפר ועל יישובו היהודי, שלא נפסק במשך כל הדורות מיום שבת ישראל על אדמתו. זהו היישוב החקלאי היחידי שנשאר לפליטה עד זמננו, במאה ה-18 היו קיימים עוד שני יישובים חקלאיים בגליל: בכפר-ייסיף ובשפר-עם.

העדויות על קיומו של יישוב זה שנשתמרו בידינו מגיעות עד סוף תקופת הממלוכים, ותושבי הכפר הקדומים שייכים לסוג המסתערבים היהודים, אשר לא הלכו לגולה. מעניין, שכולם מגזע כוהנים ומזכירים לנו בזה את כ"ד משמרות הכהונה שהתיישבו בגליל וידיעות עליהם מגיעות עד לתקופת הצלבנים. בערב הגיעה השיירה לנהריה.

באמפיתיאטרון של נהריה, שהיה מלא מפה לפה, התקיים המושב החמישי של הכינוס, שהיה מוקדש לסיכום החפירות הארכיאולוגיות בישראל בשנת תש"ט. בראש המושב ישב מר ש. ייבין. לאחר דברי ברכה של ראש המועצה המקומית, מר טאץ, סקר פרופ' א. ל. סוקניק את פרטי המגילות הגנוזות ואת החפירה בשעלבים. ד"ר ע. בן-דור סיפר על החפירה במעלה החמישה ועל חפירות-ניסיון קטנות בנתניה, יפו, טבעון. מר מ. אבי-יונה מסר על החפירה בשיח' בדר בירושלים וד"ר ב. מייזלר על החפירות בתל-קסילה ועין-גדי. כל הסקירות היו מלוות תמונות-אור בנס קסם. בשעה מאוחרת בלילה שבו המשתתפים למקומות שיכונם בעכו.

ביום ד' לחול המועד בבוקר עזבו משתתפי הכינוס את עכו והמשיכו בסיוורם בגליל בדרך כברי-תרשיחא-סעסע-גוש-חלב. בגוש-חלב ערמו המאורניים קבלת-פנים לבבית למשתתפי הכינוס. הכומר עטאנס כורי נשא נאום נרגש, בו עמד על האחוה שבין שני העמים והודיע חגיגת, שהוא מנדב את שטח בית הכנסת, רכושו הפרטי, לממשלת ישראל. אחריו מילא ראש אגודת פועלי המקום, פאריס איובי. שניהם עמדו על ערך החינוך המשותף ותפקידה של הלשון העברית כאמצעי מקשר בין שני העמים. בשם החברה השיבו למברכים י. בן-צבי וי. ברסלבסקי. מגוש חלב המשיכו המשתתפים את דרכם לכפר-ברעם, קדש נפתלי, נבי-יושע והגיעו בערב לצפת.

המושב השישי התקיים באותו ערב בגינת בית-בוסל בצפת. ד"ר
 ח. ז. הירשברג ישב בראש. מסיבת מחלתו של שר החינוך והתרבות,
 מר ז. שזר, לא נתקיימה הרצאתו על "צפת של האר"י". מר י. בן-צבי
 סיפר פרקים מתולדותיה של צפת, ובייחוד על תקופת הפריחה של עיר
 זו במאה הט"ו, היא תקופת הסמיכה והקבלה. ד"ר ד. עמירן הרצה על
 אוכלוסי הגליל. הגליל שוכן בין שלושה מרכזים מדיניים—יהודה, ערי החוף,
 ודמשק ובירות בצפון. מקומו בין המרכזים האלה וריחוקו היחסי מהם,
 וכן דרכי התחבורה שלו הלא-נוחות, בפרט בגליל העליון, עשו אותו מאז
 ומעולם איזור מפלט ומקלט לאוכלוסים נרדפים. לכן אתה מוצא בגליל
 שרידים של כל גלי העליה והפלישה לארץ שהשאירו כאן אוכלוסה מעורבת
 מבחינה דתית ולאומית, העולה ברבגוניותה על האוכלוסים של שאר כל
 מחוזות הארץ. בין האוכלוסים נמצאים מוסלמים סונים מבני הארץ ובני
 ארצות אחרות שעלו ארצה בעבר הקרוב, כגון יוצאי אלג'יר, צ'רקסים
 מארצות הקאוקאזוס, מצרים; מוסלמים שיעים, מתואלים; דרוזים; בהאיים;
 נוצרים לכיתותיהם השונות; ויהודים. אוכלוסה יהודית כפרית החזיקה
 מעמד בגליל ברוב הדורות ועתים אף עד לימינו אנו.

ביום ד' לחול המועד סיררו המשתתפים בצפת, ולאחר-מכן יצאו
 למרון ובדרך בקעת בית נטופה הגיעו לנצרת. עיריית נצרת ערכה קבלת-
 פנים לבאי הכינוס במכון הבריטי לשעבר. נוכחו נציגי הכנסיות, ראשי
 העדות הערבית והנוצרית, שני חברי הכנסת הערביים ואחרים. ראש העירייה
 בירך את הבאים, וד"ר ב. מייזלר ענה בשם החברה.

בצפורי ננעל הכינוס בדבריהם של ד"ר ב. מייזלר, ראש החברה,
 וי. אברמסקי, מזכיר החברה, שהודו לכל אלה שפעלו למען הצלחת הכינוס,
 ובראש וראשונה למרצים ולמדריכים, שהקדישו ממצנם וזמנם לכינוס
 ולהכנות שקדמו לו. הכינוס היה מאורע רב-רושם בארץ כולה ובייחוד
 בגליל, וחוויה בלתי-נשכחת למשתתפים בו.